

ВІДГУК

офіційного опонента

заступника директора з наукової роботи

Національного наукового центру «Інститут аграрної економіки» НААН,

доктора економічних наук, доцента, члена-кореспондента НААН

НЕЧИПОРЕНКА Олександра Миколайовича

на дисертацію **СТЕПАСЮКА Максима Олександровича**

на тему: **«Формування ланцюгів доданої вартості продукції олійних культур в Україні»,**

подану на здобуття ступеня доктора філософії

зі спеціальності 051 «Економіка»

галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки»

Актуальність теми дисертаційного дослідження та її зв'язок із науковими програмами, планами, темами. Актуальність теми дослідження зумовлена необхідністю переходу аграрного сектору України від сировинно-експортної моделі розвитку до моделі, орієнтованої на формування внутрішніх ланцюгів доданої вартості. Незважаючи на значний виробничий та експортний потенціал олійних культур, переважна частина доданої вартості формується за межами країни внаслідок експорту сировини і продукції первинної переробки. За таких умов особливої ваги набуває розвиток глибокої переробки, кооперації, сучасної логістичної й інноваційної інфраструктури, що сприятиме збільшенню частки доданої вартості, створеній в Україні, підвищенню конкурентоспроможності вітчизняної продукції та зміцненню економічної стійкості агропродовольчого сектору. Додаткової актуальності дослідженню надають процеси європейської інтеграції, необхідність адаптації до вимог міжнародних ринків, а також сучасні виклики, пов'язані з воєнним станом, трансформацією логістичних ланцюгів і потребою в післявоєнному відновленні національної економіки.

Науковий пошук автора інтегрований у систему планів науково-дослідної роботи Національного університету біоресурсів і природокористування України, зокрема дисертацію виконано в межах науково-дослідної теми «Прогнозування розвитку ринку зернових нішевих культур в умовах викликів і загроз продовольчій безпеці України (з використанням економетричної моделі часткової рівноваги AGMEMOD)» (державний обліковий номер 0225U002892).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх достовірність. Ознайомлення з дисертацією та іншими матеріалами наукових напрацювань М. О. Степасюка дає підстави зробити висновок про високий ступінь обґрунтованості сформульованих у ній наукових положень, висновків і рекомендацій, що зумовлено використанням комплексного методичного інструментарію дослідження і залученням значної кількості першоджерел. Логіка роботи вибудована на засадах системного підходу, що дозволило автору дослідити ланцюги доданої вартості як цілісну економічну систему взаємодії виробництва, переробки, логістики і збуту продукції

олійних культур. Застосування методів аналізу і синтезу дало змогу дослідити структуру ринку олійних культур в Україні та визначити взаємозв'язки між основними його учасниками. За допомогою використання економіко-статистичних методів (порівняння, групування, динамічного і структурного аналізу) здійснено оцінку тенденцій виробництва, переробки, експорту та формування доданої вартості продукції олійних культур (соняшнику, сої, ріпаку) в Україні. Використання методу узагальнення та наукового прогнозування дозволило обґрунтувати стратегічні вектори формування ланцюгів доданої вартості в сегменті переробки олійних культур і розрахувати величину доданої вартості на різних етапах її формування – від виробництва сировини до глибокої переробки та обґрунтувати можливість отримання продукції з високим рівнем доданої вартості.

Достовірність отриманих результатів і сформульованих на їх основі висновків підкріплюється використанням широкого масиву інформаційних джерел, зокрема законодавчих і нормативно-правових актів України, положень міжнародних і національних стандартів у сфері агропродовольчого виробництва, наукових праць вітчизняних і зарубіжних учених, довідкової літератури, матеріалів Державної служби статистики України (2010–2024 рр.), результатів власних аналітичних розрахунків автора та ресурсів глобальної мережі Інтернет.

Подана до захисту дисертація М. О. Степасюка є самостійно виконаною та завершеною науковою працею. Усі сформульовані в ній положення, висновки і рекомендації характеризуються високим ступенем достовірності, мають глибоке логічне обґрунтування та реальну практичну значущість.

Новизна наукових досліджень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Наукова новизна результатів дослідження полягає в обґрунтуванні теоретико-методичних засад формування ланцюгів доданої вартості продукції олійних культур, а також розробленні науково-практичних підходів до підвищення ефективності їх функціонування в сучасних умовах. Зокрема, автором удосконалено теоретико-прикладні засади формування ланцюгів доданої вартості з урахуванням сировинної спеціалізації аграрного сектору України, глобальної конкуренції та євроінтеграційних процесів, за якими такі ланцюги розглядаються не лише як технологічна послідовність створення продукції, а як системна взаємодія між суб'єктами, інституціями та інфраструктурою, що забезпечує перетворення ресурсів у конкурентоспроможну продукцію. Окрім того, на відміну від існуючих загальних положень, виокремлено етапи і суб'єкти даного процесу з урахуванням ризиків воєнного стану.

Подальшого розвитку набули науково-методичні засади кластеризації локальної переробки олійних культур (на прикладі сої) на основі інтеграції її ресурсного, технологічного, інфраструктурного і фінансово-управлінського блоків. Відмінністю запропонованого підходу

є структурування виробничого контуру кластеру за рівнями генерування доданої вартості (від первинної переробки методом пресування до високотехнологічного виробництва лецитину, білкових концентратів і ізолятів), що базується на принципах мережевої взаємодії та забезпечує диверсифікацію і максимальну капіталізацію малого агробізнесу.

Окремої уваги заслуговує запропонований автором теоретико-прикладний інструментарій формування структурно логічної моделі інтеграції вітчизняних підприємств олійно-жирового підкомплексу в європейські ланцюги доданої вартості, зокрема, на відміну від традиційних підходів, обґрунтовано механізм диверсифікації зовнішньоекономічної діяльності задля мінімізації сировинного експорту та виокремлено систему детермінант євроінтеграційного успіху (гармонізація стандартів, капіталізація знань, державне стимулювання, інвестиційне забезпечення), що дозволяє максимізувати синергетичний ефект від їхньої участі в європейських виробничо-збутових мережах.

Загалом результати дослідження становлять ґрунтовну теоретико-практичну основу для подальшого розвитку ланцюгів доданої вартості продукції олійних культур, підвищення ефективності їх функціонування та посилення конкурентних позицій агропродовольчого сектору України.

Практична цінність результатів дослідження. Практична цінність роботи полягає в обґрунтуванні прикладних підходів до формування ефективних ланцюгів доданої вартості продукції олійних культур, реалізація яких сприятиме розвитку переробної галузі, підвищенню конкурентоспроможності продукції та зміцненню експортного потенціалу України.

Розроблені за результатами дослідження рекомендації та аналітичні матеріали використано під час підготовки Стратегії розвитку Іллінецької територіальної громади.

Практичні рекомендації щодо стратегічних напрямів формування ланцюгів доданої вартості продукції олійних культур, зокрема нішевих їх видів, впроваджено в науково-дослідній роботі Інституту біоенергетичних культур і цукрових буряків НААН, а саме в ПНД НААН 27 «Створення сортів і гібридів цукроносних та інших нішевих культур, розроблення заходів з реалізації їх біологічного потенціалу» («Буряки цукрові та інші нішеві культури») (довідка про впровадження від 01.04.2026 р. № 07/4572), а також у виробничій діяльності ТОВ «Агрокомплекс «Зелена долина»» (довідка про впровадження).

Теоретичні положення і практичні рекомендації дисертації, зокрема щодо формування ланцюгів доданої вартості у сфері виробництва й переробки олійних культур в умовах євроінтеграції та сучасних глобальних викликів, використовуються в освітньому процесі під час викладання дисципліни «Економіка підприємств агробізнесу» на кафедрі економіки НУБіП України при підготовці здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти за спеціальністю 051 «Економіка» (акт впровадження).

Повнота висвітлення результатів дослідження в публікаціях. Основні результати дисертації пройшли належну апробацію та повною мірою висвітлено у 12 наукових працях, з яких 5 статей у наукових виданнях, включених до Переліку наукових фахових видань України, 7 тез наукових доповідей. Зміст публікацій вичерпно розкриває ключові висновки дослідження та його наукову новизну. Презентацію та обговорення результатів роботи здійснено шляхом оприлюднення її основних положень на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях, що дає підстави вважати апробацію результатів дослідження цілком достатньою та фаховою.

Оцінка змісту дисертації. Дисертація складається з анотації, вступу, трьох розділів, списку використаних джерел і додатків. Структура роботи вибудована логічно та послідовно, її методика повністю корелює з метою дослідження, залучення значного масиву літературних джерел і статистичної інформації дозволило глибоко й ґрунтовно дослідити обрану проблематику.

У першому розділі **«Теоретико-методичні підходи до формування ланцюгів доданої вартості у сфері виробництва олійних культур»** особливу увагу приділено аналізу еволюції поняття «додана вартість», який дав можливість глибше з'ясувати процеси формування економічних результатів на рівні окремих підприємств і галузей. Зокрема, це дало змогу встановити, що величина доданої вартості, отримана суб'єктом господарювання, залежить, насамперед, від його місця в ланцюгу створення вартості кінцевого продукту або від ефективності здійснюваного виду діяльності.

Обґрунтовано концептуальні засади формування доданої вартості в ланцюгу переробки олійних культур, з'ясовано та доведено, що її зростання в даному сегменті прямо залежить від рівня технологічної переробки продукції, інтеграції всіх учасників ланцюга створення вартості та розвитку виробництва продукції з високою часткою інтелектуально-технологічної складової.

Розкрито господарське значення таких олійних культур як соняшник, соя і ріпак і окреслено їхній потенціал щодо створення доданої вартості, який полягає не лише в їх вирощуванні, а, насамперед, у глибокій переробці на олію, шрот, жири чи біопаливо. Доведено, що ці культури мають стратегічне значення для України, оскільки формують вагому частку агровиробництва, експорту та валютних надходжень.

Другий розділ **«Оцінка сучасного стану виробництва олійних культур і тенденцій формування ланцюгів доданої вартості в сегменті їх переробки»** присвячено комплексному аналізу сучасного стану виробництва олійних культур в Україні на прикладі основних їх представників – соняшнику, сої та ріпаку. Проаналізовано динаміку виробництва зазначених культур у всіх категоріях господарств, що дало змогу виявити стійку тенденцію до нарощування обсягів виробництва впродовж досліджуваного періоду, хоча й за різних

темпів зростання. Значну увагу приділено оцінці сучасного стану переробки олійних культур і особливостям формування ланцюгів доданої вартості, що дало змогу виявити ключові тенденції розвитку галузі, її проблеми та резерви підвищення ефективності.

Особливу увагу приділено аналізу світового ринку олійних культур, у ході якого з'ясовано, що позитивна динаміка їх виробництва спостерігається впродовж останніх двох десятиріч, а зростання площ і обсягів виробництва олійних культур у світі пов'язане з покращенням якісних показників насіння, розширенням напрямів споживання і переробки в харчовій, тваринницькій, енергетичній галузях.

У третьому розділі **«Перспективи формування ланцюгів доданої вартості у сфері виробництва і переробки олійних культур у контексті євроінтеграції та глобальних викликів»** обґрунтовано стратегічні напрями формування ланцюгів доданої вартості у сфері виробництва та переробки олійних культур, орієнтовані на розвиток глибокої переробки, диверсифікацію виробництва, розширення асортименту продукції з високою доданою вартістю та впровадження інноваційних технологій. Запропоновано кластерну модель інтеграції виробників олійних культур, переробних підприємств, логістичних компаній та інших учасників ланцюга створення вартості, реалізація якої сприятиме розвитку переробки, зростанню доданої вартості, створенню нових робочих місць і посиленню експортного потенціалу країни. Визначено перспективи розвитку ланцюгів доданої вартості в умовах євроінтеграції, пов'язані з гармонізацією законодавства України з вимогами ЄС, адаптацією виробництва до європейських стандартів і використанням можливостей, передбачених Угодою про поглиблену та всеосяжну зону вільної торгівлі (DCFTA).

Відсутність (наявність) порушення академічної доброчесності. Аналіз дисертації та наукових праць автора підтверджує дотримання принципів академічної доброчесності. Фактів плагіату чи інших порушень не встановлено. Усі запозичені ідеї, твердження та цитати належним чином оформлені відповідними посиланнями на першоджерела. Текст роботи написано державною мовою з належним використанням термінологічного апарату. Табличний і графічний матеріал є інформативним, що суттєво полегшує сприйняття об'ємного масиву статистичних даних і складних економіко-математичних розрахунків. Бібліографічний опис використаних джерел і посилання на них у тексті виконано відповідно до чинних стандартів.

Відповідність дисертації встановленим вимогам. Дисертація оформлена згідно з вимогами, має чітку, логічно вибудовану структуру, що включає анотацію, вступ, три взаємопов'язані розділи, змістовні висновки, список використаних джерел і додатки. Текст написано із дотриманням стандартів академічного стилю, що забезпечує легкість сприйняття складних економічних категорій. Кожен розділ роботи логічно пов'язаний із попереднім, а отримані результати є прямим і вичерпним відображенням вирішення поставлених

у вступі завдань. Отже, дисертація М. О. Степасюка є завершеною науковою працею, що цілком відповідає критеріям новизни, практичної цінності та системності викладу.

Дискусійні положення та зауваження. Позитивно оцінюючи науковий рівень дисертації М. О. Степасюка загалом, вважаємо за доцільне виокремити низку дискусійних положень:

1. Поділяючи авторську позицію щодо необхідності розвитку ланцюгів доданої вартості продукції олійних культур, вважаємо, що доцільно було б більш детально розкрити методичні підходи до оцінювання економічної ефективності окремих ланок таких ланцюгів, зокрема розподілу доданої вартості між виробниками сировини, переробними підприємствами та іншими учасниками.

2. Аналіз сучасного стану виробництва і переробки олійних культур міг би бути доповнений факторним аналізом впливу логістичних, енергетичних і інвестиційних чинників на формування доданої вартості, що дозволило б більш комплексно оцінити резерви підвищення ефективності функціонування галузі.

3. Підтримуючи висновки автора щодо перспектив розвитку ланцюгів доданої вартості в умовах євроінтеграції, вважаємо, що робота виграла б від більш детального обґрунтування впливу сучасних вимог Європейського Союзу у сфері сталого розвитку та екологічної політики на функціонування вітчизняних виробників і переробників олійних культур.

4. Серед технічних недоліків оформлення роботи слід відзначити збій у нумерації списку використаних джерел (зокрема, дублювання позицій № 45 та № 134), що призвело до десинхронізації та зміщення окремих бібліографічних посилань у тексті дисертації. Зазначене ускладнює верифікацію першоджерел, проте є суто технічною похибкою, яка може бути легко усунена.

Висловлені зауваження і побажання не применшують високої наукової цінності й практичної значущості результатів дослідження М. О. Степасюка та мають переважно дискусійний характер і можуть стати підґрунтям для подальшого наукового пошуку.

Загальний висновок. Дисертаційне дослідження на тему: «Формування ланцюгів доданої вартості продукції олійних культур в Україні» є цілісною і самостійно виконаною науковою працею. Сформульовані автором положення, висновки і практичні рекомендації відзначаються високим ступенем обґрунтованості, науковою новизною та мають вагоме теоретичне значення. Структура і зміст роботи повністю корелюють із визначеною метою та завданнями, забезпечуючи всебічне розкриття досліджуваної проблеми.

Актуальність обраної теми дисертації, ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, новизна та повнота викладу в опублікованих наукових працях повністю відповідають вимогам Міністерства освіти і науки України. Таким чином, дисертація на тему: «Формування ланцюгів доданої вартості продукції олійних культур

в Україні» відповідає галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки», спеціальності 051 «Економіка», вимогам наказу Міністерства освіти і науки України № 40 від 12 січня 2017 року «Про затвердження Вимог до оформлення дисертації» і Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 44 від 12 січня 2022 року, а її автор Степасюк Максим Олександрович заслуговує на присудження ступеня доктора філософії зі спеціальності 051 «Економіка» галузі знань 05 «Соціальні та поведінкові науки».

Офіційний опонент заступник директора з наукової роботи Національного наукового центру «Інститут аграрної економіки» НААН, доктор економічних наук, доцент, член-кореспондент НААН Олександр НЕЧИПОРЕНКО